

BULAK YANGINI

Dr. Kürşat SOLAK

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü

ÖZET

862/1458 yılında Kahire yakınlarındaki Bulak şehrinde büyük bir yangın yaşanmıştır. Yangın Bulak'ı harap etmiştir. Tarihçi İbn Tagriberdi bu yangını anlatır. Bu münasebetle o dönem Memlûkleriyle ilgili bazı siyasi bilgiler, sosyal doku, inanç yapısı gibi malumatlar edinilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Bulak, Memlûkler, Karamanlılar

BULAK FIRE

ABSTRACT

The big fire occurred in Bulak near Cairo in 862/1458. The fire desolated Bulak. The Historian İbn Tagriberdi tells this fire. So can attain knowledge such as the political information, the social structure and the belief structure about the Mamluks at that time.

Keywords: Egypt, Bulak, Mamluks, Karamanids

Bulak şehri günümüzde, eski Kahire'nin iki kilometre kuzeybatısında ve Nil Nehrinin batı kıyısında yer alır. Bulak'ın kuruluşu Baybars el-Bundukdârî (1260–1277) dönemine dayanır. Nitekim 1229 yılında ölen Yakut el-Hamavî *Mu'cem el-Buldân* adlı eserinde bu isimli şehirden bahsetmez (el-Hamavî, 1977). Bulak'ın şehir olarak gelişmesi ise Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanat döneminde (1310–1341). Şehir 14. ve 15. yüzyıllar boyunca hem ticaret hem sanayi merkezi olarak gelişimini sürdürmüştür. Bulak'ta bir de tersane bulunmaktaydı (Kallek, 1992: 387).

Bulak şehrinde 1458 yılında büyük bir yangın yaşanmıştır. Bu yangın oldukça etkili olmuştur. Yangına Memlûk tarihçilerinden biri olan İbn Tagriberdi (1409–1470) şahitlik etmiştir. Bu sebeple söz konusu yangın, tarihçinin *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mülûkı Mısır ve'l Kahire* isimli eserinde üç buçuk sayfada ayrıntılı olarak yer bulmuştur. Esasen Memlûk tarihçilerinin genel olarak siyasi hadiseler üzerinde durdukları ve bizlere bunları naklettikleri bir vakiyadır. Bununla beraber eserlerde azımsanmayacak ölçüde sosyal tarihe dair bahisler de görmek mümkündür. Bu meyanda makalemize konu olan söz konusu yangın ve beraberinde yaşanan hadiseler ve söylentiler dönemin Mısır'ı ve Türk Devleti için bizlere ilgi çekici bilgiler aktarır.

1458 yılında yaşanan bu yangına denk gelen dönemde Memlûk Mısır'ında büyük müellifler yaşamlarını yitirmişlerdi (Ziyâde, 1993: 219–232). Esasen 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Memlûk tarihçiliği, öncesiyle kıyaslandığında, kısır bir evreye girer. Bu münasebetle söz konusu yangını değişik kaynaklardan öğrenme imkânına sahip değiliz. Tarihçimiz İbn Tagriberdi'den başka müellif İbn İyas da (1448–1523) *Bedâi ez-Zuhûr fî Vakâi ed-Duhûr* isimli eserinde bu yangına yarım paragrafla değinmiştir. İbn İyas'ın yangını görmesi ya da görenlerle görüşmesi muhtemeldir. Adı geçen tarihçilerin yanı sıra es-Suyûtî de 15. yüzyılın önemli müelliflerinden birisidir. Bununla beraber onun Mısır tarihi ve coğrafyasından bahseden *Husn el-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahira* isimli eserinde¹ yangınla ilgili bir anlatım yoktur. Bu sebeple biz söz konusu Bulak yangınına öncelikle *en-Nucûm ez-Zâhire*'ye dayanarak anlatacağız. Sonrasında ise bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Esere göre 6 Recep 862 Cuma günü (20 Mayıs 1458), Bulak sahilinde *benzeri görülmemiş ve duyulmamış* büyüklükte bir yangın yaşandı. Öyle ki Bulak arazisinin çoğu Nil Nehri kıyısından Bulak'ta ölenlerin defnedildiği el-Bûse'ye kadar yok oldu. Nitekim yöneticiler (*hükkâm*) bu yangını söndürmekte aciz kaldılar (İbn Tagriberdi, 1972: 119-120; İbn İyas, 1960-1963: 369).

Bu yangın Cuma sabahı başladı. Güney Nube² tarafından gelen '*el-Merîsî*' rüzgârı güçlü bir şekilde esti. Ağaçları yerinden sökecek kadar güçlüydü. Bu durum Cuma Namazına kadar sürdü. Öğleden sonra el-Hâc Abîd el-Bürddâr Mahallesi yandı. İnsanlar öldüler. Sonra ateş Zeyneddin Ebî Bekr b. Muzher ve diğer mahallelere geçti. Yangın rüzgârın etkisiyle kuzey ve güney yönlü olarak yayıldı. Hâcibu'l-Hüccâb³, emirler, önde gelenler ve bütün insanlar büyük bir gayretle yangını söndürmeye çalıştılar. Ateşler Nâzıru'l-Ceyş el-Hâs⁴ Cemaleddin Mahallesine ulaştı. Sahipsiz garip insanlar öldüler. Yangın civardaki evlere ve işyerlerine de yayıldı (İbn Tagriberdi, 1972: 120).

Bu yangın devletin emirlerini, memlûkleri ve maiyetini bir araya getirdi. Ancak *insanlar yangının şiddetinden dolayı onu sadece seyrettiler.*

¹ Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Husn el-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahira*, 2 cilt, tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut, 2004.

² "Nube. Mısır'ın cenubunda ve Sudan (Mısır Sudan'ı) da bulunan bir memleketin ve burada yaşayan bir kavmin adı". Bkz., S. Hillelson, "Nube", *İA.*, c.IX, Eskişehir, 1997, s. 339.

³ "Emirler ve askerler arasında özellikle iktâlar konusunda çıkan ihtilaflar, ya re'sen ya da nâibi vasıtasıyla çözmek; Sultanın katına gelen-gidenleri takdim etmek; askeri teftiş etmek vb. gibi işlerle görevli yüksek dereceli memur olup sayıları beş tane idi. İki tanesi Yüzler Emiri rütbesinde idi ve bunlara Hâcib el-Hüccab denirdi". Bkz. Kâzım Yaşar Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan el-Melik el-Mu'ayyad Şeyh el-Mahmudî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989, 45.

⁴ Hassa askerlerinin tehzil edilip maaşlarının verilmesinden ve devlet dâhilindeki bütün askerî ikta işlerinden sorumluydu. Bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilat*, İstanbul, 2007, s. 63.

Sonradan yangın yavaş yavaş dindi. O sırada insanlar yangının evden eve Kahire'ye kadar yayılmış olduğunu fark ettiler. el-Merîsî rüzgarı gece yarısına kadar sürdü. Çok değişik yönlerden esmişti. *Bizler ömrümüzde böyle bir yangın görmedik* (İbn Tagriberdi, 1972: 121).

Yangın sırasında bazı garip olaylar oldu. Bunlardan biri yangının hızıdır. Evler kısa sürede kül olmuştu. Diğer bir olay tamamen kül olan bir evin yanı başındaki başka bir eve ateşin hiç gelmemesidir. Öyle ki bu eve daha uzak olanlar zarar görmüşken bu ev hasar görmemişti. Yine bir başka şaşılacak durum, Nil yakınlarındaki ahşap minareli bir mescidin yanmamasıdır. Bu mescit yangının ortasında idi. Yangının alevleri dört bir yandan ona ulaşmıştı. Ancak ateş mescide dokunmamıştı. Zira bu mescitte eskiden beri medfun olan Şeyh Muhammed el-Mağribî isimli bir Hak dostunun kabri vardı (İbn Tagriberdi, 1972: 121).

Emirler ve önde gelenler yangını görüyorlar ve her biri söndürmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bununla beraber yangın o kadar etkiliydi ki kimse yangına yaklaşmıyor ancak uzaktan seyrediyordu. Bu uğraşlar akşam ezanına kadar sürdü. Sonra insanlar evlerine döndüler. Yangın gece yarısına kadar devam etti (İbn Tagriberdi, 1972: 121).

Cumartesi sabahı Sultan el-Eşref Aynal'ın (1453–1461) oğlu el-Makâm eş-Şehâbî Ahmed Kal'atu'l-Cebel'den inerek yangını görmek üzere Bulak'a geldi. Önde gelen devlet görevlilerin orada olduklarını gördü. Rüzgâr dinmişti. İnsanlar kalan alevleri söndürmeye çalışıyorlardı. Yangın ulaştığı yerleri enkaz haline getirmişti. *Alevler enkaz üzerinde günlerce kaldı*. İnsanlar ise Bulak'a *dalga dalga* gelerek bu büyük yangını tamamen dindirmeye çalıştılar (İbn Tagriberdi, 1972: 121–122; İbn İyas, 1960–1963: 369).

İbn Tagriberdi'nin naklettiğine göre şairler ve edipler Bulak yangını ile ilgili kasideler ve dörtlükler yazdılar. Bununla beraber *en-Nucûm* adlı eser bu konuda sadece bir tane beyit vermektedir. Sözü edilen kaside Şeyh İlmüddin el-İsardî'ye ait olup mezkûr beyitte rüzgârın şiddetle estiği ve ortalığı saçıp dağıttığı anlatılmaktadır (İbn Tagriberdi, 1972: 122).

Bu yangında 30'dan fazla mahalle yandı. Her mahallede yüz ve daha fazla insan yaşıyordu. Evler, işyerleri, fırınlar, hayvanlar ve daha pek çok şey yok oldu (İbn Tagriberdi, 1972: 122).

Bu yangının çıkış sebebi ile ilgili çok farklı rivayetler dile getirilir; Bunlardan birisi gökten bir yıldırım düştüğü yönündendir (İbn İyas, 1960–1963: 369). Diğerisi ise gökten ateş düştüğünü ve önce bir yeri tutuşturduğunu iddia eder. Buna benzer bir diğer iddia da yerden ateş çıktığıdır. Bu rivayetler yangının ilahî olduğuyla ilgilidir. Bununla beraber daha sonra başka bir söylenti yayıldı. Şöyle ki Bulak'taki evlere ateş atılmıştı. *Bunu yapan Karamanoğullarından bir gruptu*. Zira Mısırlı askerler Karamanoğullarına ait bir askerî birliğe saldırdığı sırada onlara ait barınakları yakmışlardı. Bu söylenti de insanlar arasında oldukça yayıldı (İbn Tagriberdi, 1972: 122–123).

Bulak yangını Recep ayının 16'sı Pazartesi günü (30 Mayıs 1458) yeniden alevlendi. Bu sebeple insanlar arasında bu işin fâilinin Karamanoğlu Türkmenlerinden biri olduğu görüşü kuvvetlendi (İbn Tagriberdi, 1972: 124–125).

Görüldüğü üzere tarihçimiz İbn Tagriberdi Bulak yangınına bu içerikle ayrıntılı bir şekilde anlatır. Onun bu anlatımlarında dönemin inanç yapısına, siyasî hadiselerine, sosyal dokusuna dair ipuçları yakalamak mümkündür.

Yangından zarar gören kişilere baktığımızda, Hâcibu'l-Hüccâb gibi dönemin bazı üst düzey bürokratlarının Bulak'ta ikamet ettiğini görüyoruz. Yine bu kişilere komşu olarak sahipsiz garip kişilerin zikredilmesi toplumun değişik kesimlerinden insanların bir arada yaşamalarına dair güzel bir örnek olmaktadır. Burada söylenmesi gereken bir gerçek Bulak şehrinin küçük bir şehir olmadığıdır. Nitekim Evliya Çelebi 17. yüzyıl Bulak'ında 45 mahalle ve 6700 hane bulunduğunu aktarır (Kallek, 1992: 387). Bu bilgiyi üzerinde çalıştığımız döneme indirgediğimizde karşımıza yine büyük bir yerleşim yeri çıkar. Bu münasebetle söz konusu yangının Memlûk ekonomisi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz.

Yangın karşısında yöneticiler ve halkın seferber olması devlet-toplum işbirliğine misal teşkil etmektedir. Bununla beraber söz konusu yangın karşısında itfaiye gibi organize bir birimin olmadığı da görülmektedir. Mamafih Mısır coğrafyasına hükmeden Osmanlı Devleti'nde ilk tulumbacılığın 18. yüzyılın başlarında tesis edildiği düşünülürse bu durumun çok tabi olduğu takdir edilebilir.

Yangının ardından enkaz soğutma faaliyetlerine Kahire'den insanların büyük gruplar halinde gelip katılmaları dönemin sosyal dokusuna dair önemli ayrıntılardır. Gelenlerin yangınzedelere maddi ve manevi yönden yardım ettiklerini düşünmek de hesaptan uzak değildir. Aynı şekilde sultanın oğlunun da Bulak'a gelmesi ve çalışmalara nezaret etmesi gerek yangının yıkıcılığını göstermesi gerekse devletin şefkat elinin vatandaşlara uzanması yönünden önem taşımaktadır ki bu durum günümüzde yaşanan afetlerin ardından devlet erkânının afetzedeleri ziyaret etmesi ve afet bölgesini gezmesiyle örtüşmektedir. Bununla beraber söz konusu yangının tarihçimize ait satırlarda yer bulduğu üzere Kahire'ye ulaşma ihtimali ve bunun sonucunda hâsıl olan muhtemel can ve mal kaybı korkusu sultanın oğlunun ve Kahirelilerin olay yerine gitmeleri ve seferberliğe ortak olmalarını açıklayan hayat pratikleri olmaktadır.

İbn Tagriberdi'nin ifadelerine göre yangının kaside ve dörtlüklere konu olması, büyüklüğünü ve yıkıcılığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, her ne kadar bu yangınla ilgili şiirlere ulaşmasak da, insanların dün ve bugün, şiirlerde olayları tasvir etmekten daha çok içinde buldukları duyguları ifade etmeleri, yangının ardından bıraktığı acıların yoğunluğunu ve dile vurmuşluğunu ortaya koymaktadır. Yangında otuz mahallenin yanması ve binlerce insanın ölümüne sebep olması bu gerçeğin bir başka göstergesidir.

Bulak yangınında alevlerin bazı evler ile bir mescide ilişmemesi ve bunun dinî bir referansla izah edilmesi dönemin inanç yapısını göstermesi açısından kıymetlidir. Söz konusu mescitte bir Hak dostunun yatıyor olması mescidin korunmuşluğu için gerekçe olarak gösterilmektedir ki bu durum günümüz Anadolu'sunda sık rastlanan bir inanç yapısıdır. Nitekim bazı yol çalışmaları sırasında kullanılan iş makinesinin kepçesinin kırılması ve orada yatır olduğuna dair halkımızın kuvvetli bir inanç içinde bulunması İbn Tagriberdi'nin satırlarına taşıdığı inançla birebir uyumaktadır.

Bulak'ta yaşanan bu afette hayvanlar ve fırınlar gibi işyerlerinin zarar görmesi yangının ekonomik hasarıdır. Söz konusu hadisede yanan işyerleri içinde *vikâlelerin* (hanlar) olması da kuvvetle muhtemeldir. Zira 15. yüzyıl Bulak'ında pek çok han bulunmakta ve bu sayede Bulak Kahire'nin ana limanı olma vasfını muhafaza etmekte idi (Kallek, 1992: 387). Bu münasebetle yangının Memlûk deniz ticaretine belli oranda darbe vurduğunu söyleyebiliriz.

Bilindiği üzere Sultan Aynal'ın saltanat sürdüğü sekiz yıl, memlûkler arasındaki çekişme ve isyanlarla geçmiştir (İbn Tagriberdi, 1972; 55; Kopruman, 1992; 522-523; Tekindağ, 1969; 35-50). Bununla beraber tarihçimiz İbn Tagriberdi, yangın söndürme faaliyetleri dolayısıyla devletin emirlerinin, memlûklerin ve maiyetinin bir araya geldiğini yazar. Buradaki bir araya geliş, söndürme gayeli işbirliği olmasının yanı sıra aralarında husumet bulunan bürokratların kısa süreliğine de olsa bunu terk etmeleri olarak da anlaşılabilir.

Bulak'ta yaşanan bu hadise ile ilgili dile getirilen rivayetlere gelince; Bunlar içinde, yangının Karamanoğullarının kundaklaması ile başladığı iddiası bizim için ilgi çekicidir. Esasen, ortaya çıkan ve halk nezdinde itibar bulan bu iddia, Karamanoğullarının Memlûk Mısır'ında oluşturduğu korku psikolojisini ortaya koyması açısından oldukça sıra dışı bir bilgidir. Zira bu sıralarda Memlûklerle Karamanlılar arasında husumet bulunmakta idi (Solak, 2011; 268-271). Şöyle ki; Sultan Barsbay (1422-1438) döneminden beri Karaman tahtında Karamanoğlu İbrahim Bey (1424-1464) oturmaktaydı. İbrahim Bey Sultan Aynal döneminde Memlûk Devleti'nde yaşanan iç çatışmalardan faydalanmak amacıyla Ramazanoğullarına ait topraklar olan Tarsus, Adana ve Gülek taraflarını 1455'te ele geçirmişti (İbn İyas, 1960-1963: 361; Kanat, 2000; 92-107). Bu sırada Ramazanoğulları Memlûk himayesi altında bulunmaktaydı. Karamanoğulları Beyinin bu hamleyi yapmasına sebep, Sultan Aynal'dan Osmanlılara karşı umduğu desteği bulamamış olmasıdır. Zira Sultan Aynal, Kahire'ye gelen Sultan Fatih'in elçisi Emir Cemalettin Yusuf el-Kâbûnî'yi kabul etmiş ve onunla ilgilenmişti (Tekindağ, 1963: 46; Tekindağ, 1976: 74-75). Sultan Aynal'ın bu tavrı takınmasında İstanbul'un fethi etkili olmuştu. Nitekim bu fetih, başta Kahire olmak üzere büyük Memlûk şehirlerinde günlerce kutlanmış ve Sultan Aynal, Fatih'e elçi göndererek iyi dileklerde bulunmuştu. (Tekindağ, 1963: 46-47; Tekindağ, 1969: 39-40; Tekindağ, 1976: 76)

Karamanoğlu İbrahim Beyin bu hamlesi üzerine Sultan Aynal Memlûk ordusunu bir Anadolu Seferine memur etti. Nitekim Karaman ülkesine giren Memlûkler Tarsus'u geri aldılar ve orada bulunan Karaman Valisini katlettiler (İbn İyas, 1960–1963, 363; Tekindağ, 1963: 46–47). Karamanoğulları Memlûk ordusunun geri çekilmesinden sonra toparlanarak bir daha Memlûk topraklarına saldırdılar. Buna karşı 1460 yılında yine Karaman ülkesine kadar giden Memlûk ordusu gözdağı vererek herhangi bir çatışma olmadan geri döndü (İbn İyas, 1960–1963, 365).

Görüldüğü üzere 1455 ila 1460 yılları arası iki siyasî taraf arasında münasebetler çatışmalı geçmiştir. Dolayısıyla arada bir gerginlik ve tedirginlik hâsıl olmuştur. Anlaşılan bu tedirginlik o raddeye varmıştır ki Kahire ve Bulak sokaklarında, yangının bir Karamanlı sabotajı olabilme ihtimali yüksek görülmekte ve açıkça dillendirilmektedir. Bu iddiada doğruluk payının varlığı da rahatlıkla söylenebilir. Zira bilindiği gibi mevcut husumet döneminde savaş meydanında üstün gelen taraf mutlak manada Memlûkler olmuştur. Bu sebeple Karamanlıların gayri nizamî harp usullerine başvurmuş olması hesaptan uzak değildir.

1458 yılında Bulak şehrinde yaşanan söz konusu yangın, olay hakkında bilgi veren tarihçilerden anladığımız kadarıyla son derece etkili bir yangın olup Memlûkler döneminde benzer yıkıcılıkta başka bir yangından söz edilmemektedir. Bu afet Memlûk Mısır'ında maddi - manevî pek çok hasara neden olmuştur. Bununla beraber, Memlûk tarihlerinde kendine yer bulan bu yangın sayesinde bizler dönemin Mısır'ında görülen devlet-toplum münasebeti, siyasî ve sosyal ilişkiler, inanç yapısı gibi bazı çıkarımlarda bulunabiliyoruz.

KAYNAKLAR

- ÇETİN, Altan (2007), *Memlûk Devleti'nde Askerî Teşkilat*, İstanbul.
el-Hamavî, Şihabeddin Yakut (1977), *Mu'cem el-Buldân*, c.I, Beyrut.
HILLELSON, S. (1997), “Nube”, *İslam Ansiklopedisi*, c.9, Eskişehir, s. 339–344.
KALLEK, Cengiz, “Bulak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul, s. 387.
İbn İyas, Muhammed b. Ahmed (1960–1963), *Bedâi ez-Zuhûr fî Vakâi ed-Duhûr*, c.I, yay. Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire.
İbn Tagriberdi, Cemâleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf (1972), *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kâhire*, c.XVI, yay. Cemaleddin eş-Şayyal, Kahire.
KANAT, Cüneyt (2000), “Memlûkler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz, İstanbul, s. 92–107.
KOPRAMAN, Kâzım Yaşar (1989), *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan el-Melik el-Mu'ayyad Şeyh el-Mahmudî Devri (1412–1421)*, Ankara.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1992), “Memlûkler (1250-1517)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VI, İstanbul.

SOLAK, Kürşat (2011), *Memlûk Devletinin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

es-Suyûtî, Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (2004), *Husn el-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahira*, 2 cilt, tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut.

TEKİNDAG, Şihabeddin (1963), “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.17-18, İstanbul, s. 43-76.

TEKİNDAG, Şihabeddin (1969), “Fatih’le Çağdaş Bir Memlûklu Sultanı Aynal el-Ecrûd 1453-1460”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 23, İstanbul, s. 35-50.

TEKİNDAG, Şihabeddin (1971), “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 25, İstanbul, s. 1-38.

TEKİNDAG, Şihabeddin (1976), “Fatih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.30, İstanbul, s. 73-98.

ZİYÂDE, Muhammed Mustafa (1993), “Makrîzî ve Çağdaşları”, çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. VIII, İzmir, 219-232.